

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра культурології

МАРТИНЮК ДМИТРО ВАЛЕНТИНОВИЧ

**ПОШИРЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА І ЙОГО ВПЛИВ НА ІСТОРИЧНИЙ ТА
КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність: 034 «Культурологія»

Освітньо-професійна програма Культурологія

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:
СОХАЦЬКА ОКСАНА АНАСТАСІЇВНА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри культурології

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри культурології

від _____ 202_ р.

Завідувач кафедри

(_____) Москвич О. Д.
(підпис) ППБ

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

Мартинюк Дмитро Валентинович

Поширення християнства і його вплив на історичний та культурний розвиток Київської держави

Дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал, узагальнення та висновки роботи можуть бути використані для формування засад міжрелігійних відносин та державно-релігійних відносин у поліконфесійному та поліетнічному світі. Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі вищої школи, при розробці та викладанні спецкурсів з історії філософії, історичного та порівняльного релігієзнавства, філософії релігії, теології, соціології релігії, політології та інших суміжних дисциплін і міждисциплінарних галузей, а також у подальшій науково-дослідницькій діяльності філософів та релігієзнавців.

Приходимо до висновків що феномен культури Київської держави сформувався на основі місцевих традицій під впливом соціально-історичних умов існування, що дозволило їй не тільки розширити свої культурні горизонти і змістовно збагатитися через творче переосмислення і засвоєння світових культурних досягнень, але й зберегти ідентичності, не відриватися від живильного коріння землі, на якій вони народилися. До рис та особливостей розвитку культури Київської держави можна віднести: домінуючий вплив християнської релігії запозичення та творче переосмислення візантійських традицій, знань і норм; існування на Русі дохристиянського культурного середовища, яке стало основою для створення місцевої культури; піднесення культури; появу нових культурних явищ. Християнство дало поштовх державотворчим і культурним процесам сприяло розширенню візантійського впливу в різних сферах суспільного життя і культури, що було особливо помітно в перші роки християнізації.

Ключові слова: *Київська держава, християнство, слов'яни, культура, релігія, князь, фреска, літопис, мозаїка, билина, людина, язичництво, племінний союз.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	5
1.1. Причини, передумови та характер християнізації України-Русі.....	5
1.2. Погляди на християнізацію киево-русичів: церковні, релігійно- опозиційні, наукові.....	10
1.3. Історичні наслідки християнізації Руських земель.....	11
РОЗДІЛ 2. ХРИСТІЯНСТВО І РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	19
2.1. Особливості культури язичницького періоду.....	19
2.2. Співвідношення язичництва та християнства в культурі Київської держави.....	24
2.3. Людина в культурі Київської держави.....	33
2.4. Здобутки і втрати культури Київської держави з прийняттям християнства.....	36
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44

ВСТУП

Поширення християнства на території Київської держави стало вкрай непростим, але дуже важливим процесом. Якщо політеїстичний релігійний світогляд давніх слов'ян ґрунтувався на страху перед ворожими і панівними силами природи, то християнство виховувало надію на спасіння і захоплення навколишнім світом. У процесі свого поширення та утвердження християнство на Русі поступово втрачало свою візантійську форму і вбирало в себе елементи східнослов'янських звичаїв, обрядів та естетичних вимог. Візантійські церковні норми поступово адаптувалися до особливостей давньоруського народу. Надзвичайно важливо мати максимально об'єктивне бачення причинно-наслідкових зв'язків в цих процесах та усвідомлювати масштаб того впливу, який здійснило християнство на подальший розвиток руських земель. Це обумовлює *актуальність даного дослідження*.

Мета роботи: з'ясувати, за яких обставин та в зв'язку з якими історичними процесами відбувалось поширення християнства на території Київської держави, а також яким був його вплив на культурний та історичний розвиток Давньоруської держави .

Реалізація визначеної мети має на увазі розв'язання автором роботи наступних *завдань*:

- охарактеризувати причини, передумови та характер християнізації Київської держави;
- проаналізувати погляди на християнізацію киево-русичів: церковні, релігійно-опозиційні, наукові;
- дати оцінку історичним наслідкам християнізації Руських земель;
- визначити особливості культури язичницького періоду;
- описати роль Церкви в культурному житті Русі-України;
- встановити співвідношення язичництва та християнства в культурі Київської держави;

- охарактеризувати місце людини в культурі Русі;
- проаналізувати здобутки і втрати культури Київської держави з прийняттям християнства.

Об'єктом дослідження є процес поширення християнства по території Русі-України земель та його вплив на найважливіші аспекти розвитку держави а **предметом дослідження** – християнізація Київської держави.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому що, було комплексно досліджено ключові аспекти які підкреслюють унікальність та оригінальність дослідження. Використанні нових даних, методів або підходів, що дозволяють отримати нове розуміння процесу християнізації Київської держави. Аналіз ролі князя Володимира Великого та інших ключових фігур у процесі християнізації, вивчення змін у релігійних практиках та віруваннях населення Київської держави після прийняття християнства. Дослідження ролі християнства у розвитку писемності, освіти та мистецтва вплив християнських текстів та літератури на культурний розвиток Київської держави

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал, узагальнення та висновки роботи можуть бути використані для формування засад міжрелігійних відносин та державно-релігійних відносин у поліконфесійному та поліетнічному світі.

Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі ЗВО, при розробці та викладанні спецкурсів з культурології, філософії культури історії філософії, історичного та порівняльного релігієзнавства, філософії релігії, теології, соціології релігії, політології, історії та інших суміжних дисциплін і міждисциплінарних галузей, а також у подальшій науково-дослідницькій діяльності культурологів, етнографів, істориків, філософів, релігієзнавців.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Християнізація Київської держави була складним і суперечливим процесом протягом усього її історичного розвитку. Передумовою для хрещення була віра правлячої еліти, а князі Аскольд і Дір були одними з перших руських князів, які прийняли хрещення. Християнізація не тільки призвела до високого рівня культурного розквіту Київської держави, але й позитивно вплинула на процес націєтворення та цивілізаційний прогрес тогочасного суспільства.

Офіційне запровадження панівної ідеології Київської держави - християнства - її правлячою верхівкою наприкінці 80-х років X століття стало важливою історичною подією, яка справила значний вплив на життя давньоруського суспільства. Ця епохальна подія була підготовлена всім процесом внутрішнього розвитку східнослов'янської держави, який відбувався за загальною історичною закономірністю: в середині X століття Київська держава опинилася на роздоріжжі: вона повинна була змінити свій соціально-економічний устрій, змінити спосіб життя. Виникла нагальна потреба в ідеологічному зміцненні соціально-економічних основ феодального суспільства, що формувалося. Єдиною можливою основою для такої ідеології була релігія. У її виборі колишня Київська держава мала кілька варіантів. Наприклад, Київська держава могла залишитися язичницькою, пристосувавши свою племінну релігію до ідеологічних потреб нового суспільства, як це сталося в стародавніх державах Сходу і у Великому князівстві Литовському. Або ж зробити свій вибір на користь християнства. Як, власне, і сталося.

1.1. Причини, передумови та характер християнізації Русі-України.

Хронологічні рамки роботи визначаються з 988 р.. (нижня межа) по 1132 р. (верхня межа) – період, з проголошення християнства державною релігією Русі до моменту розпаду Русі як єдиної держави. Проте проблема, що

розглядається, в ряді випадків вимагає виходу за межі визначеної хронології. Це пояснюється необхідністю ретроспективно простежити причини і проаналізувати наслідки досліджуваних подій.

Історіографія питання представлена як роботами загального плану, так і більш вузького напрямку. До першої групи належать дослідження таких вчених, як М.Ю. Брайчевський [1], І. Власовський [3], О.Б. Головка [5], М.Ф. Котляр [9, 16], Б. Лобовик [10], О.С. Онищенко [12], Б. Корчмарик [4], В. Косик [15], Л.А. Скоп [21], П.П. Толочко [23], М. Чубатий [25]. Друга група репрезентована роботами О. Бойко [2], О. Воропая [4], Я. Грицака [6], М.С. Грушевського [7,8], С.О. Костилюєвої [11], О.В. Ковальчука [13], О.П. Моці [17,18], Р.С. Орлова [19], О. Прицака [29], С. Стефанюк [22], Т. Б. Цюцюри [24].

Перемігши у боротьбі за владу синів Святослава, Володимир Святославич приділив велику увагу релігійним питанням, щоб ідеологічно підтримати своє правління. На початку свого правління Володимир Святославич здійснив похід на захід, внаслідок чого Руська земля вступила в безпосередній контакт з Польщею. Польський кронпринц Мешко I охрестився і зробив християнство своєю державною релігією у 966 році. Для Володимира церковна підтримка світської влади була привабливою. Однак спочатку він намагався створити державне язичництво, спільне для всіх племен Київської держави [1, С. 134].

Різноманітність поклоніння місцевим божествам створювала сприятливий ґрунт для сепаратизму. Щоб усунути цю загрозу претензіям князя Києва на владу, Володимир обрав своїм головним божеством Перуна [14, С. 55]. Прийшовши до влади за допомогою варязького війська та язичницької еліти, Володимир запровадив загальноруський пантеон божеств, щоб зміцнити їхню підтримку: у 980 році на місці старого капища, де стояв ідол Перуна, були встановлені ідоли богів шести племен. Згідно з літописами, в рамках цього поклоніння планувалося людське жертвоприношення. Феодор Варяг і його син Іоан, які виступили проти цього, були вбиті в бою [15, С. 32].

З 980 року за наказом Володимира на річках Остер, Десна, Сула, Струмінь, Ірпінь і Торбісі будуються оборонні міста-фортеці, які перекривають

печенігам шлях до Києва. У 981 році руські дружинники здійснюють похід до річки Бугу, русичі приєднують до себе міста Червен і Хрувешів, а також місто Перемишль і розпочалася війна з Польщею. У 981 році було підкорено В'ятч і накладено данину [14, С. 56]. У 983 році Володимир підкорив ятвягів і обійшов Новгород, відкривши для Русі короткий торговий шлях до Балтійського моря; у 985 році він розгромив камських болгар [16, С. 4].

Після цих перемог Київська держава опинилася в оточенні польських, чеських, скандинавських і мадярських християнських держав. Єдиними мусульманами на той час були волзькі булгари [16, С.5]. Задля політичної інтеграції всієї Східної Славії Володимир призначив своїх синів наступниками князів місцевих династій. У менш важливі міста Володимир призначив намісників зі свого оточення. Володимир зміцнив свою владу над племенами, вирішивши, що хрещення Русі-України було найбільш сприятливим.

Літописний сюжет про "вибір віри" Володимира між християнством, ісламом та юдаїзмом є мандрівною історією, хоча цілком імовірно, що насправді цього ніколи не було (існує схожа історія про "вибір віри" дунайського болгарського правителя за 100 років до Володимира Святославича). Володимир, схоже, планував своє навернення до християнства задовго до цього, оскільки його охрестила його бабуся Ольга [3, С. 168].

Причинами прийняття християнства саме за часів Володимира стало:

а) потреба в новій формі держави, що утворилася в результаті об'єднання племен Володимиром.

б) ідеологічні чинники - потреба в монотеїстичній релігії, яка освячувала владу князя.

в) соціальні чинники - зростання соціальної неоднорідності та зміна духовних потреб еліти створили умови для переходу до іншої світоглядної системи.

г) зовнішньополітичні - Київська держава була практично оточена християнськими країнами.

д) особисті мотиви Володимира (можливо, з огляду на те, що його баба Ольга була хрещеною). Однак були й практичні міркування, наприклад, бажання одружитися з сестрою візантійського імператора Анною.

Тому "вибір віри" на користь Константинополя, зроблений київським князем Володимиром Святославовичем у 988 році, не можна вважати випадковістю. По-перше, державна еліта вже мала досвід хрещення і традицію, пов'язану з Константинополем. Першою спробою офіційної християнізації вважається "хрещення Аскольда": у 867 році перший київський князь-християнин Аскольд прийняв нову віру. Це підтверджує "Житіє Василя I", укладене візантійським імператором Костянтином [7, С. 229]. Хрещення Аскольда та його оточення зафіксоване також у Никонівському літописі з кінця XVI століття. За давнім переказом Першого Київського літопису, Аскольд прийняв християнство під ім'ям Миколая, а над його могилою наприкінці IX ст. було збудовано церкву на честь святого Миколая Чудотворця.

У середині X ст. до складу військ київського князя Ігоря входили як християни, так і язичники. У самому Києві в 40-х роках X століття вже існував собор святого пророка Іллі, де "хрещена Русь" присягала дотримуватися мирного договору князя Ігоря з Візантією від 944 року [9, С. 38]. Вдова Ігоря, княгиня Ольга, стала християнкою і була охрещена самим Патріархом за участі візантійського імператора, коли відвідала Константинополь у 950-х роках [9, С. 44]. Однак, як і за часів Аскольда, нова релігія не поширилася на Київських землях, оскільки для цього не було соціальних, політичних та економічних умов. Літопис Нестора описує невдалу спробу Ольги повернути до християнства свого сина Святослава, показуючи, що навіть верхівка суспільства не була готова до рішучої ідеологічної зміни [9, С. 220].

Згідно з візантійською моделлю християнства, світська влада домінувала над релігійною. Такі відносини між державою і церквою відповідали політичному устрою Київської держави, відносно єдиної ранньофеодальної монархії того часу. Християнізація проклала шлях до визнання Київської держави як незалежного суб'єкта у тогочасній світовій політичній структурі та

забезпечила нові ознаки влади і титули для її правителів. Крім того, Візантійська православна церква принесла християнство в Київ його рідною мовою, що значно прискорило і спростило процес поширення та утвердження нової релігії.

Процес поширення та утвердження нової релігії значно прискорився і спростився. Як відомо, слов'янську азбуку створив грецький місіонер Кирило, якого візантійський імператор Михайло і патріарх Фотій відправили його з братом Мефодієм до Моравії проповідувати християнство. Важливою особливістю місіонерської діяльності Константинопольської Церкви було те, що, на відміну від Римської Церкви, християнство Візантійської імперії проповідувалося рідною мовою народу, який "просвіщався". А для цього потрібно було створити писемність там, де її ще не було. А його ще не було. Так виникла коптська писемність єгипетських християн, вірменська і слов'янська [5, С. 179].

Таким чином, наприкінці X століття язичницька Київська держава, оточена християнськими сусідами, нарешті досягла переломного моменту у своєму входженні в коло християнської цивілізації. Безпосередній поштовх був політичний і династичний: восени 987 року Варда Фока, головнокомандувач східної візантійської армії, проголосив себе імператором, і незабаром Мала Азія, Вірменія та Грузія визнали цього узурпатора. Законний імператор Василій II (976-1025) опинився в катастрофі і звернувся за допомогою до київських князів, які відправили послів взимку 987-988 років. Навесні 988 року руське військо чисельністю 6 000 чоловік разом з військами імператора розгромило армію Фоки. Престол був забезпечений, але Василь II не поспішав видавати Анну - свою сестру царської крові - заміж за варвара. Однак візантійські правителі стали більш примирливими, коли Володимир здійснив збройний похід на Херсонес (Корсунь), зайняв і розграбував місто та надіслав до Константинополя погрози розграбувати й імперську столицю. Отримавши обіцяну Анною багряницю, Володимир вирушив з нею до Києва.

Запровадження християнства Володимиром Великим було не просто релігійною реформою. Для Володимира хрещення було не тільки суто релігійним актом, а й глибокою феодалною реформою, спрямованою на те, щоб наздогнати передові феодалні монархії за всіма основними параметрами розвитку [24, С. 848].

Слід мати на увазі, що становлення нової релігії відбувалося в суспільстві, що трансформувалося. Це призвело до появи абсолютно різного ставлення до процесу християнізації Русі-України.

1.2. Погляди на християнізацію києво-русичів: церковні, релігійно-опозиційні, наукові.

На думку дослідників, масова християнізація давньоруського суспільства була не тільки поспішною, але й поверхневою. Люди не розуміли принципів і сенсу нової релігії і лише формально дотримувалися її положень та обрядів. Влада спочатку виконувала лише зовнішні дії, що символізували її прийняття, а саме - водне хрещення. Завдання справжньої християнізації, яка передбачала відмову від старих обрядів і поклоніння старим богам та запровадження нового культу, нового способу життя і нового світогляду, могло бути вирішене лише в результаті тривалої роботи священиків і монахів-місіонерів.

Офіційне проголошення християнства панівною ідеологією стало лише початком поширення християнства на території Київської держави. Мешканці віддалених від центру районів реагували на нові ідеологічні течії довго і болісно. Християнські проповідники або не чули, або безпосередньо стикалися з народним невдоволенням, яке іноді виливалося через край і проявлялося у формі фізичного насильства над населенням.

Давньоруський період був часом конфлікту між старим і новим релігійними режимами, виник духовний феномен двовір'я. Однак християнській Церкві вдалося відтіснити язичництво на периферію духовного життя слов'ян. Моральний авторитет Церкви, її політичний та ідеологічний вплив ще більше зросли після Батиєвої навали 1237-1241 років.

Значна частина населення Руської землі активно чи пасивно чинила опір новій релігії. Загальне неприйняття християнства, хоч і обмежене демократією, зірвало плани київської знаті і затягнуло запровадження християнства. У більшості міст, які відкрито виступали проти запровадження християнства, це були місцеві світські та старі духовні еліти. Наприклад, повстання князя Могути, яке тривало з 988 по 1008 рік, закінчилося його захопленням, помилуванням і засланням до монастиря. Повстанці повсюдно руйнували церкви, вбивали священиків і місіонерів.

Боротьба проти ортодоксальної ідеології неодноразово набувала форми ересі.

1.3. Історичні наслідки християнізації руських земель.

Наслідки християнізації на руських землях є неоднорідними і часто внутрішньо суперечливими. Вплив християнізації відчувається в різних складових християнства, як статичних (Біблія, канонічне право, правові принципи, розроблені в працях християнських мислителів, акти християнської церкви тощо), так і динамічних (діяльність християнської церкви, громад та окремих акторів на основі релігійних мотивів).

Оскільки вчення Візантійської Церкви підтримувало право монарха на владу, київські володарі знайшли в Церкві ідеологічну підтримку, якої раніше не могли отримати. Більше того, Церква своєю складною внутрішньою субординацією представила київським правителям нову модель управління. З'явився активний інститут, який не тільки забезпечив небачену раніше духовну і культурну єдність самого киеворуського суспільства, але й мав глибокий вплив на культурне та економічне життя [23, С. 38].

На відміну від язичницького світогляду, що існував на руських землях, християнство вступило в тривалу боротьбу зі старими традиціями. Під час цієї боротьби християнська культура трансформувала місцеву культуру, а іноді зазнавала впливу місцевих звичаїв. Після запровадження християнства в Києві та на його околицях ще довго поклонялися язичницьким божествам. Часто

християнські церкви або просто хрести ставили поруч зі старими ідолами, де відбувалися язичницькі ритуали. Неосвічені люди, які не вмiли читати Бiблiю, не могли зрозумiти нових доктрин i намагалися "вписати" їх у старi обрядовi системи. У мiру християнiзацiї язичникiв їхнє життя пiдпорядковувалося новим нормам моралi, права, державного i церковного устрою. Зiткнення цих двох свiтоглядiв створило у свiдомостi людей нове явище, яке давньоруськi пастирi називали "двовр'ям" (злиттям язичницького i християнського свiтоглядiв).

Християнськими елементами є право як нормативний регулятор (наприклад, канонiчне право - аспект або складова правової системи середньовiчної держави), форми суспiльної та особистої свiдомостi, форми духовного виробництва (християнський свiтогляд проголошує необхіднiсть лояльного ставлення до держави та правової системи, визначає моделi поведiнки суб'єктiв права, якi неодноразово лягали в основу правового регулювання або коригували вже iснуючi нормативнi положення) також впливали на розвиток [12, С. 30]. Пiд впливом християнiзацiї на руських землях формувалися новi правовiдносини, якi суттєво вплинули на правосвiдомiсть. Спiльне становлення i розвиток часом тiсно переплетених свiтської i церковної правових систем призвело до злиття духовного i свiтського права в новий правовий кодекс, який включав в себе як державно-свiтськi, так i церковно-релiгiйнi елементи.

Християнське вчення вплинуло на формування нових форм сiмейного, суспiльного та нацiонального життя. Навернення до християнства вимагало вiд християнина зречення себе. Християнство вiдривало його вiд звичного середовища i суперечило його вихованню, освiтi та iнтимним переживанням. З приходом християнства в державi, культурi та сiм'ї не залишилося ничого, що могло б претендувати на абсолютну цiннiсть.

Разом з новими доктринами християнство принесло на київськi землi нову мораль, засновану на бiблiйних заповiдях любовi до Бога i ближнього, новий погляд на сiм'ю i шлюб мiж двома людьми (до цього не iснувало законiв про моногамнi сiм'ї i не тiльки простi люди, а й князi мали по кiлька дружин i

наложниць); язичництво, магію, чаклунство, язичництво негативне ставлення до жертвоприношень, оргій, закону кровної помсти та поклоніння природним силам. Християнська віра як глобальний феномен визначала тип світогляду і поведінки, принаймні для представників політичної еліти. З іншого боку, відбулося не лише "прийняття Руссю християнства", а й тривалий процес, в якому склався новий образ християнської культури, а також релігії, як корелят ментальності Київської держави - новий образ християнської культури. Наприклад, імперські, "вселенські" та "цезаропапістські" мотиви візантійської психіки були чужі києво-руській ментальності; і навпаки, екзистенційно-особистісна спрямованість, поліфонічна "софійність", "внутрішній світ" людської душі, зосередженість на "серці", "атеїстичний" погляд на природу спільний з греко-візантійським світоглядом [9, С. 106].

Нова ідеологія також дала значний поштовх для піднесення давньоруської культури. З часів хрещення на Руських землях поширюється писемність і письмове слово. У Києві, а потім і по всій Русі-Україні були засновані школи та писемні майстерні, і незабаром східнослов'янська країна стала однією з найкультурніших у середньовічній Європі.

Християнська апологетика активно використовувалася давньоруськими філософами і політиками і стала основою для багатьох (іноді дуже цікавих) ідей. Це стало рушійною силою швидкого прогресу в галузі творчого життя і забезпечило розвиток давньоруської культури. Було б помилкою думати, що до 988 року руський народ не знав науки, творчості і мистецтва. Основні кадри вчених, письменників, пропагандистів, художників і архітекторів того часу були зосереджені біля монастирських воріт, а Судебник, запроваджений на Русі наприкінці XI століття, зобов'язував ченців засновувати бібліотеки, скрипторії, школи, іконописні майстерні, лікарні та інші заклади.

Києво-Печерський монастир став найважливішим центром давньоруської культури. З ним була пов'язана діяльність Феодосія Печерського, Якова Мюнхена), істориків (Никона Печерського, ігумена Івана, укладача літописів Нестора), художників (Олімпія, Григорія), лікарів (Агапіта) та багатьох інших

видатних політичних діячів. Єпископія також мала культурний центр. Найвідомішим був Софійський гурток книжників, заснований у Києві за часів Ярослава Мудрого на чолі з Іларіоном.

Важливим фактором ранньої російської історії був розвиток писемності та поширення грамотності. Як відомо, східнослов'янська писемність, що сформувалася до і незалежно від офіційної християнізації Київської держави, використовувалася переважно в суто практичних цілях; поява писемності в середині IX ст. стала важливим етапом, коли на Русі почала створюватися власна церковна література і літописи. Археологічні знахідки (документи на бересті в Новгороді) свідчать про те, що грамотність у Київській державі не була винятковим привілеєм духовенства, а поширювалася також на феодалів і демократичні народні верстви.

Християнізація Русі-України вплинула на розвиток кам'яної архітектури і створила умови для виникнення таких видів мистецтва, як іконопис. Іконопис розвивався самостійно, візантійська іконографічна традиція ослабла і почали з'являтися оригінальні, живі шедеври церковного живопису. Однак вплив Східної Церкви на мистецтво не завжди був благодотворним. Наприклад, скульптура не отримала значного розвитку, оскільки візантійці не любили мати статуї у своїх храмах.

Запровадження християнства сприяло розвитку освіти та писемності. Звичайно, ці зміни відбулися не одразу, але все ж, менш ніж за 100 років, ми бачимо, що християнство утвердилося, починаючи з XI століття і далі. Починаючи з XIX століття, християнство міцно утвердилося в Київській державі. Таким чином, християнізація Русі-України мала значний вплив на розвиток її культури і держави. Зміна релігії спричинила значні зміни у світогляді людей [7, С. 330].

Запровадження християнства сприяло розширенню міжнародного авторитету держави. Хрещення Русі та одруження з сестрою візантійського імператора – Анною Багрянородною - ввело Володимира до кола християнських європейських правителів і проклало шлях до визнання Київської

держави європейською християнською спільнотою. З цього моменту великий князь став повноправним суб'єктом міжнародного права. Кордони держави стали (принаймні номінально) непорушними, а воїни королівства не повинні були потрапляти в полон і поневолення на полі бою.

Запровадження нової віри не стало підставою для ідеологічної та політичної залежності від Візантії. Підпорядкування Київської митрополії Константинопольському Патріархату було результатом політичної угоди, але за церковною традицією і вченням воно існувало лише в релігійній сфері. З іншого боку, міжцерковні зв'язки сприяли політичній співпраці та поглиблювали взаємні інтереси у внутрішніх справах двох країн. Оточена ворогами Візантійська імперія була зацікавлена у зміцненні військових і торговельних зв'язків з Київською державою, а Київська держава, навпаки, зміцнювала свої зв'язки з Візантією в більш широкому масштабі і творчо сприймала її ідеї та культуру [18, С. 105].

Православ'я також сприяло встановленню і розширенню відносин, заснованих на принципі рівноправності, з Німеччиною, Польщею, Швецією та Римом. Про те, що в перші століття християнізації Русь мала навіть тісніші відносини із Заходом, ніж з Візантією, свідчать численні шлюбні угоди династії Рюриковичів. Зокрема, між X і XIII століттями вони уклали 83 шлюби з представниками західноєвропейських кланів, і лише 12 - з членами візантійської династії [14, С. 58].

Під християнським впливом відбулася докорінна зміна світогляду та світосприйняття мешканців Русі. Характерною рисою язичницького світогляду було обожнення природи. Язичництво пригнічувало людську душу і виховувало страх перед силами природи. Ситуація докорінно змінилася, коли християнство проголосило, що Бог є надприродною силою, яка керує світом, і люди звільнилися від цього страху. Акцент релігійної віри поступово змістився із зовнішнього на внутрішній світ людини, в результаті чого людина отримала повну свободу вибору і дій, а також почала пожинати свої справедливі плоди в потойбічному житті. Ця якісна зміна мала глибокий вплив на звичаї та мораль

ранньофеодального суспільства. Відносини між людьми дещо пом'якшилися, були засуджені родоплемінні звичаї помсти, чаклунство і всі забобони, скасовано багатоженство, зросло значення жінки в домашньому господарстві, покращилося ставлення до бідних, особливо до рабів.

Єдність землі та племен була зумовлена спільною вірою та церквою. Нова релігія значною мірою сприяла масштабному будівництву храмів і церков та розвитку церковної музики, натхненної давньоруськими народними піснями. До запровадження християнства східна та персько-арабська культура мала значний вплив на культуру Київської держави. Тепер нова візантійська культура і нові національні вірування поширилися по всій нашій землі. Коли було запроваджено християнство, при єпископствах і монастирях були засновані школи, які надавали можливість навчатися як боярським дітям, так і широким верствам населення. Духовенство багато зробило для того, щоб послабити племінні та етнічні відмінності і об'єднати їх під спільною вірою, парафією та культурою.

З організацією парафій, збільшенням церков і духовенства християнство поступово ставало народною релігією, міцною релігійною практикою нової конфесії, виховуючи побожні почуття, створюючи нову релігійну ідентичність і зустрічаючи монголів Азії як християнська Русь-Україна під прапором Христа.

На зміну політеїстичному язичництву прийшло монотеїстичне православ'я. Християнські вірування та есхатологічні уявлення були "асимільовані" з язичницькими віруваннями і традиціями. Запровадження християнського віровчення сприяло встановленню рівноправних і плідних відносин між Україною та Візантією, Німеччиною та іншими державами. Київська держава долучилася до європейської цивілізації, поживалися міжнародні відносини між новими християнськими державами. Християнізація та спорідненість правлячої родини з візантійським двором ввели Русь до лав європейських держав на цілком рівноправних засадах. Вчорашня варварська держава набула цивілізованого статусу, що проявляється в тому, що лужичани породичалися з багатьма династіями.

Про це свідчать численні шлюби, які князі Київської держави XI століття укладали з королівськими домами Західної Європи. Водночас слід зазначити, що християнізація давньоруського суспільства була насамперед ідеологічною акцією, ініційованою великокнязівською владою для врегулювання феодальних відносин. Вона мала на меті впорядкувати феодальні відносини. Цей процес соціокультурної трансформації став результатом навернення до християнства руських земель.

З одного боку, це стимулювало соціокультурний розвиток, а з іншого - затримувало стабільність культурного суспільства. Так, розвиток одних соціокультурних видів діяльності в результаті християнізації супроводжувався водночас протидією іншим. Хоча живопис заохочувався (фрески та ікони були необхідні для релігійних цілей), новостворені церкви засуджували ліплення (скульптурі не було місця в православній церкві). Заохочуючи акапельний спів, який був невід'ємною частиною православного богослужіння, вони засуджували інструментальну музику, яка не мала літургійного використання.

Переслідувався народний театр (скомороство), засуджувалася усна народна творчість, знищувалися пам'ятки дохристиянської слов'янської культури як "язичницька спадщина". У процесі поширення та утвердження християнства на Русі християнство поступово втрачало свій візантійський стиль і вбирало в себе елементи місцевих слов'янських звичаїв та обрядів, а також увібрало в себе естетичні вимоги східних слов'ян. Візантійські церковні норми поступово адаптувалися до особливостей давньоруського народу. Разом з тим, у візантійський період християнство у боротьбі з "язичництвом" знищувало цінні витвори мистецтва стародавнього язичницького світу, в тому числі шедеври різьблення по дереву, забороняло стародавні танці, виконання жартівливих пісень тощо.

Висновки до розділу. Християнізація Київської держави мала значний вплив на розвиток її культури та держави. На зміну політеїстичному язичництву прийшло монотеїстичне православ'я (хоча деякі язичницькі вірування і традиції були так би мовити "асимільовані" з християнськими

віруваннями та есхатологічними уявленнями). З точки зору культурних змін, християнізація Русі мала великий вплив на розвиток кам'яної архітектури, створивши умови для виникнення таких видів мистецтва, як іконопис, який розвивався самостійно, візантійська іконографічна традиція послабилася і почали з'являтися оригінальні та яскраві шедеври церковного живопису.

Запровадження християнства також сприяло розвитку освіти та писемності. Звичайно, ці зміни відбулися не відразу, але тим не менш, через 100 років, починаючи з XI століття, ми бачимо, що християнство міцно утвердилося в Київській державі. І, звичайно, велике історичне значення мала присутність на Русі князя-хрестителя Володимира Святославича. Одним словом, було багато позитивних змін, пов'язаних із запровадженням християнства. Так, були і негативні моменти, але тим не менше, роль цієї події в історії нашої країни важко переоцінити. Ця епохальна подія визначила майбутнє Київської держави в цілому. Русь стала асоціюватися в першу чергу з християнським Заходом, а не з ісламським Сходом.

РОЗДІЛ 2

ХРИСТИАНСТВО І РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Запровадження християнства на Русі-Україні мало великий вплив на розвиток її культури. Воно зміцнило національну єдність, освятило владу великих князів, популяризувало писемність і сприяло створенню перших шкіл і бібліотек. Після запровадження християнства розширилися політичні, економічні та культурні зв'язки з багатьма європейськими країнами, переважно з Візантією, Болгарією, Польщею, Угорщиною, Чехією, Німеччиною, Римом і Скандинавією.

2.1. Особливості культури язичницького періоду.

Для Центральної та Східної Європи раннє середньовіччя було періодом формування великих слов'янських конфедерацій, виникнення та консолідації слов'янських держав, розвитку слов'янських мов та етнічних культур. Вже у V-VI століттях на території сучасної України сформувалися два великі слов'янські об'єднання: склавіни та анти. Щодо останньої М. Грушевський у другій половині XIX століття висунув гіпотезу, що термін "анти" був позначенням тогочасних українців [13, С. 46].

Основою економіки антив було землеробство, а відповідними знаряддями праці - плуг, рало із залізним наконечником, серп і жорна для розмелювання борошна. Поряд із землеробством практикувалося також розведення худоби сільськими стадами. Археологи також знайшли ремісничі майстерні з обробки заліза, ковальства та гончарства. Економічний прогрес сприяв змінам у тогочасній соціальній структурі, що призвело до появи державного устрою та формування перших політичних об'єднань, хоча й не до кінця.

Пізніше, за даними літописів, відомо, що 14 різних племінних груп утворили федерації (князівства), що створило передумови для становлення

державності та культурного розвитку східнослов'янських народів. Тривалий час у трактуванні походження слов'янських народів, у тому числі й українців, пріоритет віддавався міграційному процесу, а роль і значення корінних елементів або замовчувалися, або зводилися до нуля. Всі слов'янські досягнення в культурній сфері розглядалися як випадкові явища.

Східнослов'янська релігія чітко відображає дві найхарактерніші риси ранньосередньовічних аграрних народів: обожнювання різних форм природних сил і сімейний культ. Найдавнішою дохристиянською релігією праукраїнців був язичницький політеїзм, на який нашаровувалися різні вірування дослов'янського періоду. Східні слов'яни уявляли, що природа населена численними фантастичними богами, такими як русалки, берегині, лісовики та водяні мавки [1, С. 132].

Язичницькі вірування були унікальним поєднанням народної фантазії, людських знань про світ і досвіду століть і поколінь, що проявилися в правилах етики, естетики і моралі. У народній поезії вищі сили, або боги, мали людську подобу, але були наділені більшою силою, більшими вміннями, здібностями та розумом. Поряд з позитивними персонажами існують і негативні. Вони доповнюють перших і відтіняють їхні найкращі риси.

Поряд з вірою в живих істот, обожнювалися духи і природні сили всіх видів, включаючи сонце, місяць, зірки, повітря і вітер. Кожен з них символізував певний рід, чиє плем'я свято оберігалось. Особливо старі дерева були символами мудрості, ясен був присвячений Перуну, клен і липа були символами шлюбу, а береза - символом чистоти. Можливо, саме з цих давніх часів походить поетичне народне свято Зеленої неділі, коли майже кожна оселю в Україні прикрашають зеленню як символом чистоти, сили духу та єдності з природою. Птахи та тварини також вважалися священними. Зокрема, зозулю визнавали провісницею майбутнього, голуба - символом кохання, ластівку - символом людської долі, а сову - символом смерті та темряви. Серед тварин священними вважалися корова і кінь, а серед комах - бджола і сонечко. Ця родинна асоціація простежується і сьогодні. Східні слов'яни вірили в

існування особливої сутності - душі, а також матеріалізованого уособлення божественної сутності. За їхніми уявленнями, душа продовжує існувати після смерті людини і може стати рабом або добрим духом, залежно від чеснот людини. Присутність "діда", предка, відчувалася при кожному народженні, одруженні та смерті [12, С. 49].

Важливою рисою дохристиянської віри українців була життєрадісність. Вони не мали пантеону суворих і жорстоких богів, а жили в гармонії з природою, її теплом і любов'ю. Крім культів і системи вірувань, у наших предків було широко розвинене народне мистецтво і фольклор. У творах усної словесності слова і тексти ніколи не існують ізольовано, а завжди знаходяться в контексті ритуальних дій, а самі ритуали мають практичну спрямованість. Слов'ян найбільше вражали природні явища, пов'язані з проявами сили і могутності, такі як блискавка, грім, сильний вітер і палаюче полум'я. Не випадково верховним божеством був бог-громовержець Перун.

Як і інші боги, він уособлював добро і зло. Згідно з міфологією, він міг вражати блискавкою людей та їхні домівки, але водночас переслідував, наздоганяв і вбивав зміїв, які ховалися в усьому суцюзому. Після вбивства змія випадає дощ, який очищає землю від злих духів. Сварог, бог вогню, та Стрибог, бог вітру, який уособлював стріли та війну, також були могутніми та грізними;

Даждьбог - бог успіху, ототожнювався з сонцем; Хорс - бог сонця (а іноді й місяця); Симаргл - трактувався як бог підземного світу. Симаргл - бог підземного світу, найчастіше зображувався у вигляді крилатого пса або подібного до нього.

Особливо шанувалися жіночі божества. Мати-Земля та інші слов'янські міфологічні богині були дуже популярні у віруваннях, що відображали природну перевагу всього живого на землі. Поряд з чоловічим Аад-Живом завжди існувала жіноча Лада-Жива, образ якої був символом життя. Головний пантеон супроводжувало безліч другорядних божеств: аель, діванія, русалка, домовик, водяний, лісовик тощо. До кожного з них зверталися за небесною

мудрістю, молилися про щастя, ворожили на долю, приносили жертви, і кожен з них був покровителем певного виду діяльності, роду чи сім'ї [2, С. 221].

У східнослов'янському пантеоні божеств, на відміну від античних Греції та Риму, було порівняно небагато божеств, які безпосередньо уособлювали людські інтереси чи заняття. Можна згадати Велеса (Волоса), бога багатства, худоби і торгівлі; Мокош (Мокошу), богиню дощу і води, яка водночас покровительствувала ткацтву; Дану, богиню річок (яка з'являється в багатьох піснях) та різноманітних Берегинь. Впадає в око слабка репрезентація антропоморфності богів. Боги мало схожі на людей і здебільшого нагадують вигаданих істот. Скульптурні зображення богів

Скульптурні статуї богів найчастіше виготовляли з дерева, рідше - з каменю. Унікальною пам'яткою культової скульптури є так званий Збруцький ідол. Вчені здавна задавалися питанням, хто ж такий цей ідол. Одні вважають, що це ідол чотириликого бога Сварога. Український філософ М. Попович стверджує, що таке пояснення суперечить суті політеїзму. На його думку, це чотири різні боги.

Ідоли богів встановлювалися не в храмах, а в гаях, на берегах річок тощо, і такі місця називалися капищами. Це були ліси, каміння, річки, болота, джерела, гори, пагорби, сонця, місяці, зорі, озера. А простіше кажучи, вони поклонялися всьому, що існувало, як богу, вшановували його і приносили жертви", - писав пізніше один церковний чиновник, засуджуючи послідовників народної релігії [11, С. 276].

Культ богів - ритуали жертвоприношень і молитов, священні атрибути, мова молитов - майже невідомі. У дохристиянських народних віруваннях злі духи уособлювали шкідливі, марні та негативні якості. Це були лісовики, кобольди, водяники, русалки, полуденіці (духи полуденної літньої спеки) та криці (духи, що кричать). Злі духи вважалися безпечними для тих, хто дотримувався всіх ритуалів і заборон.

Світогляд східних слов'ян формувався відповідно до загальноєвропейської тенденції розвитку світогляду. Як і інші народи, вони

вірили в пекло. Вірили в центр світу ("світове дерево") і в дівоцтво (місце на небі, куди відлітають душі праведників). Людське життя було підпорядковане долі, "Божому суду". Звісно, доля східних слов'ян, здається, не була такою невідворотною, як у давніх греків, але головні події людського життя вважалися наперед визначеними. Не дивно, що більшість календарних свят включали в себе ритуали ворожіння.

Не дивно, що більшість календарних свят включали в себе ритуали ворожіння на майбутнє життя людини. Східнослов'янська релігія, як і інші елементи культури, сформовані на стадії родоплемінних відносин, була змушена зазнати серйозних змін з виникненням і розвитком держави. На Русі якісно новий культурний процес відбувся після запровадження християнства.

Усна поезія здавна була поширена серед наших предків і була невід'ємною частиною духовного життя трудівників. Поезія використовувалася для вираження труднощів боротьби з силами природи, свого світосприйняття, своїх печалей і радощів. З широких верств населення виходили співаки і музиканти, майстри різних видів прикладного мистецтва, епічні оповідачі, різноманітні легенди, казки і загадки [3, С. 116].

Фольклор відображав трудовий процес, характер сільськогосподарської діяльності та повсякденне життя. Ці явища відображені у так званих календарних та обрядових віршах, які можна досліджувати та вивчати на основі давніх пережитків українського побуту.

До календарної поезії належать зразки народної творчості, пов'язані зі зміною пір року (весна, літо, осінь, зима). Обрядова поезія включає усну народну творчість, переважно пов'язану з такими ритуалами, як весілля та похорон. Обидві вони відображають язичницькі вірування та звичаї, які пізніше продовжували співіснувати з християнськими.

Календарна народна поезія відображає анімістичні вірування, одухотворення природи та віру в магічну силу природних явищ. До таких творів належать колядки та щедрівки зимового періоду, веснянки, русальні, купальські, обжинкові та інші весняно-літні пісні. Більшість з них пов'язані з

народженням, смертю та воскресінням природи. Пізніше язичницькі ритуали поклоніння природі стали асоціюватися з християнськими віруваннями про народження, смерть і воскресіння Христа.

Поступово більшість псалмів, що використовувалися в обрядах, втратили своє культове значення і залишилися лише колядки (виконувалися на Різдво) та щедрівки (виконувалися на Новий рік та Водохреща). Лише колядки (на Новий рік та Водохреща) ще довго зберігали сліди своєї колишньої магічної функції.

Календарно-обрядова поезія дуже часто відображала сезонні трудові процеси, радощі молодості, кохання тощо. В українському селі прикладами є веснянки, шумки та ожинкові пісні. Народні ідеали та прагнення відображені в казках, легендах та переказах. Образність і художній символізм фольклору породили багаті та самобутні поетичні якості, притаманні українцям. Оскільки народна творчість давніша за писемність, вона ніколи не була поглинута писемністю. Навпаки, народна творчість зберігалася і існувала поряд з літературою, ставши джерелом численних літературних творів [9, С. 149].

Таким чином, досягнення господарської діяльності східнослов'янських народів, їх багата і різноманітна народна творчість і мораль, героїчна боротьба за незалежність проти кочівників і поступове об'єднання в єдину державу - Київську державу сприяли розвитку унікальної матеріальної і духовної культури.

2.2. Співвідношення язичництва та християнства в культурі Київської держави.

Високий рівень розвитку культури Київської держави був зумовлений важливими змінами в різних сферах суспільного життя, зокрема розвитком феодальних відносин, утворенням Давньоруської держави, відокремленням ремесла від сільського господарства, виникненням міст, поживавленням торгівлі, інтенсифікацією і розширенням міжнародного обміну та запровадженням християнства.

Нові явища і процеси в давньоруській культурі - це не тільки сукупна дія соціальних сил і чинників, а й позитивні незалежні фактори, що впливають на різні сфери життя. Культурні явища Київської держави мали такі характерні риси та особливості. Так, в першу чергу мова йде про домінуючий вплив християнської релігії на розвиток матеріальної і духовної культури. Церква стала своєрідним центром органічної інтеграції творів майстрів різних сфер культури - архітектури, живопису, музики, скульптури, літератури тощо. Подібно до того, як православ'я перебувало на службі у держави, культура мала бути на службі у Церкви. Про це свідчить абсолютне домінування біблійних сюжетів у мистецтві, релігійної тематики в літературі та культових споруд в архітектурі. За часів королівської та княжої доби церква стала одним із найдоступніших місць для задоволення естетичних потреб народу [5, С. 179].

Між X і XIII століттями відбувалися складні процеси, пов'язані з психологічним розпадом язичницьких вірувань і формуванням християнського мислення. Процес зміни духовних і моральних пріоритетів завжди складний. На зміну язичницькому життєлюбному оптимізму приходила віра, яка вимагала обмежень і суворого дотримання моральних норм. Християнство на Русі-Україні сприймалося через знайомі ідеї, які вже були присутні і поступово наповнювалися новим змістом. Тому запровадження християнства означало зміну всього способу життя.

Православна Церква стала центральним елементом суспільного життя, проповідувала нові ідеології, прищеплювала нові цінності та виховувала нових людей. Наприклад, на місці храму Вереса була побудована церква Святого Власія, на місці храму Перуна - церква Святого Іллі, а на місці храму Ярила - церква Святого Георгія Побідоносця (Георгія Побідоносця). Практика будівництва християнських храмів на місцях язичницьких капищ явно не є православною. Таким чином, православне християнство, не заперечуючи попередню віру, успадкувало і трансформувало її: "Володимир звелів збудувати церкву, і поставив її на тому місці, де раніше стояв ідол". Про цю подію християнізації Русі-України великим київським князем Володимиром (який

першим збудував церкву Василя Великого, бо сам прийняв хрещення) повідомляє літописець Нестор у "Повісті временних літ" під 988 роком: "І звелів Володимир збудувати церкву на тому місці, де стояв ідол. І збудував він церкву святого Василя на горі, де стояв Перун та інші ідоли, і де князі й народ приносили жертви ідолам. Потім він збудував церкви і поставив священиків в інших містах, і почав приводити людей на хрещення в кожне місто і село" [14, С. 194].

Ця нова релігія створила широку основу для об'єднання давньоруського суспільства і формування єдиного народу на основі спільних духовних і моральних принципів. Київська держава була інкорпорована в Європу і християнський світ, і з цього часу вважала себе частиною християнського світу і прагнула відігравати в ньому важливу роль.

Грецькі священнослужителі з Візантії побачили в Київській державі не лише примітивні забобони селян, але й національне язичництво давньоруської міської та соціальної еліти, розвинутий космологічний епос (князя Володимира називають "Красне Сонечко"), різноманітні обряди, таємниці складної символіки, "руські святині", "руські святині", "руські святині". риси і каліцтва", існував розгалужений жрецький клас, що володів знаннями давньої "кошуни" [6, С. 218].

У період розвитку слов'янських народів, особливо перед християнізацією півострова Русь, економічне та культурне зростання племінних володарів Подніпров'я було значним: у VII-VIII століттях процвітала торгівля з Іраном, Візантією та арабами; у VII столітті місцеві ремісники Подніпров'я виробляли дорогі товари (посуд, зброю, ювелірні вироби) і розвивали власну культуру, вбираючи в себе іноземні впливи. Таким чином, є всі підстави вважати, що східнослов'янська язичницька культура увібрала в себе традиції і впливи як східної, так і західної цивілізацій, але при цьому не втратила власних культурних та етнічних особливостей.

Запровадження християнства на Русі-Україні спричинило великий переворот у світогляді та способі життя східних слов'ян. В умовах кризи

родоплемінного ладу і язичницьких міфів всі опинилися перед необхідністю якихось нових дій. Реальність для переважної більшості полягала в тому, що нова віра, обрана князем Володимиром, буде якимось чином нав'язана. І справді, християнізація Київської держави лише поглибилася в XIV столітті, чому сприяло розуміння катастрофи монголо-татарської навали як Божої карі за гріх і брак віри. Це пов'язано з тим, що язичництво поклонялося духам природи, а християнство - творцю, надприродному Богу. Язичництво також вимагало прямої матеріальної допомоги від богів у повсякденних справах, тоді як у християнстві звернення до Бога насамперед асоціюється з покаяттям і спасінням душі [14, С. 55].

Важливо відзначити, що хоча і язичництво, і ортодоксальне християнство мали систему моральних норм, правил і заборон, їх не можна ототожнювати. У християнстві всі християни пов'язують свої гріхи з десятьма заповідями, оскільки гріх - це відхилення від Божого закону.

Як відомо, для давніх слов'ян-язичників була характерна міфічна свідомість, заснована на єдності людини і природи, а унікальним аспектом міфічної свідомості була здатність розуміти і захищати природу. Звідси міфічна мораль ґрунтувалася на прямому зв'язку між поведінкою людини і станом всесвіту (всесвітів) та космічними наслідками людського "гріха". Язичники, які спостерігали і поклонялися природним явищам, звертали увагу на гармонію і напрочуд чіткий порядок Всесвіту. Міфічна свідомість концентрувалася на цій космічній гармонії та порядку, на цілісному підході до світу, де не допускався навіть найменший елемент хаосу, агресії чи безладу. Отже, язичництво розуміло необхідність гармонійного існування всередині суспільства і між суспільством і природою, і що саме життя залежить від гармонії і порядку цього всесвіту. Тому, щоб вижити, язичники встановлювали порядок і регулювали життя за допомогою різноманітних суворих правил, заснованих на спостереженнях за природою і повсякденному досвіді [25, С. 78].

Оскільки слов'яни-язичники поклонялися духам і стихіям природи, їхніми основними злочинами були шкідливі дії проти природи (наприклад,

забруднення джерел води або руйнування пташиних гнізд, бездумне і хижацьке використання природних ресурсів, вбивство вагітних диких тварин, навмисне руйнування природних ландшафтів), які могли Це могло загрожувати їхньому життєвому простору і, в свою чергу, ставило під загрозу життя їхніх родин. Тому для язичників не було гріхом вбити позашлюбну дитину, побити камінням жінку, яка працювала в недозволеній час, або вбити конокрада чи підпалювача. Це пояснюється тим, що з язичницької точки зору ці дії могли призвести до руйнування сім'ї та накликати кару від природи (повені, суховії, неврожай, голод і т.д.).

Водночас, з християнської точки зору, всі ці дії розглядаються як дотримання заповіді "не вбий". Таким чином, християни мають вибір між раєм і пеклом, в той час як невірних чекають природні катаклізми, такі як зливи, бурі, град і посуха, якщо вони порушують життєвий кодекс. Згідно з християнським вченням, сила покарання походить від Бога, і людина має щастя покаятися перед Богом, звернутися до Нього у формі молитви і спокутувати свої гріхи. Язичники також молилися, виконували ритуали і приносили жертви - все це природним силам і богам (ідолам) [15, С. 22].

Мораль, притаманна язичницькому суспільству (поклоніння і шанування природи та родинних духів), не була сприйнята православними і частково зникла. Русалки, викрадення наречених і багатоженство також відійшли в минуле. Під християнським впливом язичницькі практики на Русі почали пом'якшуватися. За словами дослідника, після хрещення Луса "в цей відносно короткий період нова віра не відчувала особливої потреби боротися зі старою вірою".

Обидві релігійні системи відображали різні аспекти життя. Язичництво переважно пов'язувало людину з природою і визначало її місце в природі, тоді як християнство відображало соціальну природу людини і суспільства та місце людини серед людей. "Охоплюючі кола" цих систем не збігалися, але перетиналися. Це одна з причин православного дуалізму. Віра в потойбічне життя, віра в надприродне - чудеса, можливість молитов до вищих сил тощо.

Те, що деякі люди називали "свою" силу Богом, а "не свою" - дияволом, не змінювало справи. Вони також вірили в демонів "[24, С. 848].

Згідно з археологічними даними, кількість предметів, що використовувалися в нехристиянських (тобто язичницьких) ритуалах і з язичницькою символікою, залишалася досить високою майже до 13 століття. Під час розкопок давньоруських міст археологи часто натрапляють на предмети з язичницькою та християнською символікою одночасно. Показовими в цьому плані є олов'яні амулети (так звані "амулети" або "наузи") та "зміїні" бляшки з православними святими (наприклад, першими давньоруськими святими Борисом і Глібом) з одного боку та античною богинею зі зміїним волоссям з іншого.

Під час розкопок археологи також часто знаходять так звані "блискавичні стріли" з кремнію, які в середньовічній Русі використовувалися в магічних цілях. На деяких з них нанесені хрести, що свідчить про синкретичне поєднання язичницьких уявлень ("громові стріли") і християнської символіки (хрести, нанесені на язичницькі ритуальні знаряддя). Матеріал сільських курганів цього періоду (10-13 ст.) містить мало християнських згадок, але багато прикрас з язичницькою символікою. Особливий інтерес викликають амулети-підвіски у формі птахів і тварин, пов'язані з магією заклинання, а також деякі у формі зубів і пазурів хижаків для захисту від зла. Амулети-гребінці були оберегами від різних недуг і часто носили на грудях разом з освяченим християнським хрестиком [16, С. 4].

Залишки давніх поховальних обрядів задокументовані розкопками, про них "розповідають" автори літературних творів. Все це стосується поховань простих людей, але навіть у похоронах померлих осіб, які представляли королівську владу і знать, позацерковні елементи продовжували існувати з 11 по 13 століття. Хоча язичництво продовжувало існувати серед простого люду, відображаючи народну культуру, ідеологію та світогляд, нове християнське ставлення до світу вперше було запроваджене в князівському та боярському середовищі.

Однак навіть у цих вищих ешелонах суспільства прогрес не був миттєвим, про що свідчать численні проповіді церковних служителів, спрямовані проти язичників і залишків матеріальної культури, яка відображала побут і духовний світ суспільної еліти. Письмові свідчення церковних діячів відображають, що язичницькі обряди залишалися в основному незмінними і широко практикувалися протягом століть, переважно серед сільського населення. Практикувалися різні види ворожіння, ритуали "виклику" померлих предків, нецерковні вінчання і похоронні голосіння [23, С. 38].

Християнство, пересажене на язичницький ґрунт, поступово витісняло і вбирало в себе зовнішні риси язичницьких культур, поступово набуваючи багато язичницьких обрядів, традицій і вірувань. Таким чином, релікти міфічного світогляду, що втратили своє язичницьке коріння, продовжували жити, прикриваючись новими релігійними ритуалами, і стали основою, на якій взаємодіяла візантійська освіта. Візантійська та християнська традиції стали одними з двох основних елементів давньоруської культури.

Однак варто зазначити, що візантійці були чутливі до відхилень від норм православної церкви. Не випадково багато ініціатив у церковному та культурному житті Київської держави не зустрічали схвалення Константинополя. Тим не менше, можна сказати, що ніде християнство не існувало у вигляді абстрактної "моделі". Християнство завжди, і це природно, набувало особливостей того середовища, в якому воно перебувало, і ставало різною мірою синкретичним. Тому з цієї точки зору ми можемо говорити про порушення чи дотримання норм віри лише стосовно основних догматів, затверджених Вселенськими Соборами. Наприклад, за Ярослава Мудрого частина стін Софії Київської була розписана сценами із зображенням блазнів і танцюристів. Навіть церковна ієрархія зверталася до культурної спадщини минулого [19, С. 193].

Тривалий час духовне життя Русі визначалося явищем, яке прийнято називати православно-язичницьким синкретизмом: слов'янським двовір'ям 11-12 століть, в якому язичницькі божества поступово витіснялися християнством,

а язичницькі характеристики переносилися на християнських святих. "Таким чином, 988 рік, коли почалася християнізація Русі, не був датою, коли закінчився розвиток міфологічної свідомості давніх слов'ян.

Скоріше, це була дата народження цікавого явища в історії вітчизняної духовності, явища, відомого під назвою двовір'я. Сенс його полягає в тому, що язичницькі вірування та обряди створювали у свідомості народу одне синкретичне ціле разом з віруваннями та обрядами, привнесеними в процесі християнізації східних слов'ян. Таким чином, дуалізм був характерною рисою слов'янської середньовічної духовності.

Княжа і боярська верстви, ремісники і купці, вільні селяни і кріпаки - всі, хто стикався з православ'ям, ставали більшою чи меншою мірою дуалістами у своїх віруваннях. Хоча цей термін досить умовний, оскільки людина не може належати до двох віросповідань одночасно, історичні факти свідчать про те, що християнська Церква змушена була певною мірою прийняти використання язичницьких символів і обрядів, надавши їм зовсім нового змісту. Двовір'я, що виникло на Русі, було системою вірувань, яка поєднувала в собі різні пласти народної культури з язичницьким корінням і церковної/християнської культури [19, С. 194].

У період двовір'я християнство і язичництво в народній свідомості доповнювали одне одного, а не боролися одне з одним. У той час як поклоніння античним богам поступово змінювало свою форму і язичництво зникало як світоглядна система, язичницький пантеон значною мірою був замінений низкою християнських святих, які перебрали на себе його функції. Звичайно, християнські святі не стали повністю схожими на язичницьких божеств, і уявлення про конкретних святих сильно відрізнялися в різних регіонах Русі. Християнська церква переосмислила багато народних звичаїв і надала багатьом з них християнського забарвлення.

Якщо розглядати державотворчий процес Київської держави як об'єднання східнослов'янських територій під владою київських володарів, політичну та етнічну інтеграцію населення і формування державних інститутів,

то очевидно, що Православна Церква була причетна до більшості елементів державотворення, в тому числі до утвердження єдиної релігії та ідеології, З точки зору політології, держава в сучасному розумінні розглядається як організаційна форма політичної влади, покликана координувати суспільні відносини в певній сфері. Духовенство мало значний вплив на суспільно-політичне життя, брало участь у формуванні внутрішньої політики, особливо в соціально-культурній сфері, впливало на економічні процеси. Окремо слід підкреслити роль Церкви і духовенства у формуванні правової та судової системи в Київській державі. Церква - з державою

Загалом, оцінюючи роль церкви в політичному житті Київської держави в період розділення, слід зазначити, що церква була головним чинником стримування відцентрових тенденцій. Адже навіть наймогутніші князівські уділи не могли претендувати на повну незалежність від Києва, поки там була митрополія: у 1149 році, перед нападом Юрія Долгорукого на Київ, Ізяслав з родиною виїхав до Володимира і забрав з собою архієпископа Києва. Очевидно, що присутність митрополита при князеві визначала його старшинство по відношенню до інших руських князів, роблячи його князівство центром Руського королівства. Присутність митрополита визнавалася важливим атрибутом державності.

Спочатку під юрисдикцію Церкви були передані сімейні відносини, шлюбні відносини та спадкові права. Визначаючи основні етапи життєвого циклу людини і супроводжуючі їх християнські обряди, мали на меті ознайомити жителів Київської держави з християнськими нормами і звичаями. З цією метою було створено церковний суд, юрисдикція якого поширювалася на всіх, хто був причетний до церковного управління, в тому числі на священиків, тих, хто служить і піклується про церкву. Іншою категорією осіб, які підпадали під судову владу церкви, були мешканці земель, що належали церковній організації. Ці судові органи також відповідали за вирішення цивільних справ у сферах шлюбного права, віри і моралі. Порушники сплачували штрафи у грошовій або натуральній формі.

Церква і духовенство також брали участь у створенні військових організацій у Київській державі. Для підняття бойового духу руські князі часто отримували благословення митрополитів та ігуменів, освячували зброю та вшановували святі моці перед військовими діями.

Зокрема, постійний обмін між Київською митрополією та Константинополем сприяв зміцненню відносин з Візантією. Чернечі паломництва також відкривали шлях до міжнародного обміну. Зокрема, паломництва ченців Києво-Печерської лаври до Святої Землі у Східному Середземномор'ї відкрили шлях для міжнародних обмінів. Завдяки їхній діяльності зовнішній світ незабаром дізнався і визнав християнський Київ та прийняв його до своєї спільноти.

2.3. Людина в культурі Київської держави.

Культура Київської держави була в певному сенсі багатоплановою. Один полюс був представлений культурою витончених інтелектуалів, заснованою на ортодоксальних уявленнях про світ, його будову, місце і місію людини у світі та моральних ідеалах. Однак ця культура не існувала в безжиттєвому просторі. Твори її представників були адресовані конкретній аудиторії і, щоб бути зрозумілими, інтелектуали мусили враховувати особливості світогляду та емоцій тих, до кого вони доносили свої ідеї. Тому культурні творіння неминуче відрізнялися одне від одного і набували нових характеристик залежно від того, на кого вони були спрямовані. Чим ширшим було коло людей, на яких намагався вплинути культурний твір, тим специфічніше трансформувалися його початкові положення.

Давньоруська людина спирається на традиційне уявлення про добрих ("білих") і злих ("чорних") богів і, на відміну від доктрини візантійської церкви, проголошує, що гріх спричиняється не плоттю чи людськими пристрастями, а ангелом "лукавого сатани". Вона дуалістська, але її дуалізм унікальний: вона не просто розрізняє дух і плоть, але також плотське і духовне, божественне і містичне. Для неї існує світ людський і світ божественний. Як людина

складається з двох частин, плоті і духу, так і Бог складається з добра і зла. Зло, яке є частиною людини, панує над однією людиною і підкорює її в одній частині. При цьому вона догоджає тільки собі і забуває про інших - тих, хто близький їй по крові чи звичці. І навпаки, добро як частина людської природи веде до раціонального задоволення душевних і фізичних потреб і сприяє духовній рівновазі, добробуту і щастю людини [18, С. 98].

Під впливом цієї язичницької етики давні русичі по-іншому розуміли християнську побожність. Вони визнавали побожними тих, хто був добродієм у житті, а не тих, хто присвятив себе посту і молитві: пам'ятка XII століття "Заповіт" класифікує світські моральні явища як гріховні.

У киево-руській культурі сформувався тип мислення, притаманний українській духовній традиції, який не пристосований до абстрактного та відстороненого філософського теоретизування. Якщо західноєвропейська культура дотримується "платонівсько-аристотелівської" течії філософії, яка слідує нормам наукового мислення і прагне істини, незалежної від людини і людства, то киево-руська культура дотримується "александрійсько-біблійної" течії, яка орієнтована на істину, побудовану як драма людського життя, а не на здобуття неупередженої істини. течії. Сприйняття неадекватності та неповноти абстрактних, умоглядних і самодостатніх філософських спекуляцій є досить типовою рисою українського менталітету.

З цієї причини логіко-технічна філософська освіта, витончений "гностицизм" і побудова категоріальної системи не мають глибокого коріння в історії української культури. Тут склався особливий тип філософії, що відрізняється не об'єктом (який завжди універсальний), а суб'єктом пізнання. "Мудрий" філософ виступає як цілісний суб'єкт. Філософ розглядає себе як факт посеред буття. Він не обмежується розумінням універсального як об'єктивної безособової реальності, а переживає його як власну долю. Своїх філософських висновків він досягає, досліджуючи особистий сенс життя.

Людина більше не бачить себе частиною природного всесвіту, а усвідомлює себе володарем природи. Вона не лише завершує низку природних

творінь, але й стоїть над природним всесвітом, який був створений за Божим задумом для служіння людині. Цей своєрідний антропоцентризм пронизує систему філософських поглядів діячів Київської держави на різні проблеми, пов'язані з розумінням природи людини і сенсу її існування. Людині відводиться роль центральної ланки, яка забезпечує зв'язок з Богом і створеним ним світом [16, С. 7].

У цьому контексті особливого значення набувають поняття "честі" і "слави" як найвищої людської цінності. Це відображено в Руській Правді та інших правових документах і літописах Київської держави. Поняття "честь" є основою ідеального образу князя в моральних рамках дружини та княжого дружинника, закріплених у "Повчанні Володимира Мономаха" та "Слові о полку Ігоревім".

В основі військової етики лежить кодекс честі, який підтверджує почуття особистої гідності через суворе дотримання ідеалів поведінки, прийнятих як норма в даному суспільстві. Йдеться про самоствердження особистості, яка піднімається над недосконалістю навколишнього світу. Моральною вважається насамперед поведінка, яка відповідає вимогам відважного лицаря як взірця мужності та звитяги.

Не випадково найважливішою якістю, що відрізняє князя Ігоря та князя Всеволода, головних героїв "Слова о полку Ігоревім", від інших персонажів, вважається гнів. Гнів охоплює не лише такі риси, як сміливість, відвага та хоробрість, але й несамовитість, хоробрість до нестями. У "Слові" Яр-Тура Всеволод описується як "несамовита хоробрість", хоробрість до забуття себе під час битви з ворогом.

Для характеристики такої моральної позиції важливо піднести на вищий щабель той вид діяльності, який створював найбільші можливості для прояву активних якостей героя. У літературі Київської держави це виражається переважно в оспівуванні "чоловічих справ", якими вважаються війна і полювання. Володимир Мономах знаходить сенс свого життя у "шляху" (походах) та "полюванні" (полюванні).

Відповідно, у своєму "Повчанні" він підсумовує свою життєву позицію наступним чином. "Діти, вмирайте, не боячись ні війська, ні звірів, робіть людські справи так, як вам дає Бог". Поєднання війни та полювання тут цілком очевидне. Зрештою, ці сфери діяльності важливі з точки зору жіночої моралі не як кінцевий результат, а як "праця", де гартуються і розкриваються якості, необхідні для "чоловічої роботи" [21, С. 237].

Отже, християнізація не означала повного розриву з народними язичницькими традиціями, як і не означала розриву з емпіричним ставленням до світу, що було її сутнісною характеристикою. Християнство сприймалося у світському середовищі, крізь призму традиційних світоглядних уявлень і надалі реконструювалося відповідно до їхніх принципів.

2.4. Здобутки і втрати культури Київської держави з прийняттям християнства.

На момент хрещення князем Володимиром людей на Дніпрі християнство існувало і поширювалося в Європі вже понад 900 років (відтоді, як апостол Павло проповідував Євангеліє на європейському континенті в 60-70 рр. н.е.). На момент хрещення Київської держави християнська церква вже була неофіційно розділена на Східну (Візантія) і Західну (Рим), і цей поділ був офіційно закріплений у 1054 році. Головною причиною цього була не доктрина, а те, хто буде старійшинами. У той час Київська держава перебувала у зоні язичництва і ментально та духовно відрізнявся від жителів європейських країн.

Тепер же рішучий і авторитетний крок князя Володимира, здавалося б, виводить Київську державу на інший вектор духовного розвитку - християнські цінності і християнський світогляд.

Перш ніж говорити про активну роль князя Володимира у прийнятті християнства, треба, заради справедливості, визнати, що були й серйозні помилки. У своїй "Історії України-Руси" М. Грушевський згадує про неприйняття християнської віри простим народом. Християнську віру

підтримували переважно заможні люди, і князь вирішив насильно охрестити всіх у Дніпрі.

Отже, перша помилка полягала не в тому, що треба було навчати людей, а не тільки їх хрестити. Вчорашні язичники ще не відреклися від своїх ідолів, а сьогодні їх охрестили з волі князя.

Друга помилка полягала в тому, що ті, хто не був навчений основам християнської віри, змішували нове зі старим. До сьогодні християнські свята мають язичницькі звичаї і традиції, які настільки переплетені, що їх неможливо відокремити. Це змішання негативно вплинуло на розвиток християнства протягом всієї історії України і до сьогоднішнього дня. І є ще одна важлива річ. Окрім, здавалося б, щирого захоплення християнством, князь Володимир переслідував і політичні цілі [8, С. 58].

Звичайно, треба брати до уваги і власних єпископів, і відсутність лідерів, і брак богослужбової літератури, особливо Євангелія зрозумілою для народу мовою. Як і сподівався Володимир, нова віра почала позитивно впливати на різні сфери життя, включаючи культуру, освіту та архітектуру.

Позитивним кроком було те, що християнська думка поклала край язичницькому та ідолопоклонницькому пануванню над умами людей і поступово трансформувала їх в іншу форму свідомості.

Архієпископ Іларіон був одним з перших успішних духовних лідерів, і його духовна позиція яскраво описана в "Слові про закон і благодать". Це не просто богословський твір, а глибоко філософський і багатовимірний твір. Суть основних принципів руського християнства Іларіон розкриває в наступному принциповому порядку:

1. у вченні про рівність і рівноцінність усіх народів і в теорії всесвітньої історії як поступового і рівноправного залучення всіх народів до християнської культури.

2. звільнення молодого руського християнства від чужоземних церковних настанов і чужорідних форм релігійної практики, не властивих києво-русьському духу.

3. легітимізація особливої етнічної свідомості, народженої в Русі-Україні.

Стоячи на цих богословських засадах, Іларіон наголошує, що не лише кожна людина відповідальна перед Богом, але й увесь християнський народ на чолі з правителем повинен займатися справами держави. На цьому принципі ґрунтувався своєрідний християнський патріотизм.

Таким чином, принцип, на який спирався Іларіон, був опозиційним до Візантії, або "Другого Риму", який претендував на першість у християнському світі, і до пізнішого твердження, що наступницею Візантії, або "Третього Риму", буде інша столиця (москва). Таким чином, київське християнство сформувало духовну особистість, ментальність, яка вважала ксенофобію і расизм неприродними і чужими в одязі церковного імперіалізму [5, С. 178].

Призначивши Іларіона главою Церкви і митрополитом Київським, король Ярослав Мудрий зробив крок до звільнення Церкви і Київської держави від покірного підпорядкування іноземному центру - Церкві та імперського впливу Візантії.

Через владу Патріарха над ківанською столицею грецькі царі намагалися панувати над київськими князями. На жаль, приблизно через 100 років, у 1154 році, смерть київського князя Ізяслава Мстиславовича і зречення архієпископа Крима Смолятича ознаменували кінець важливого періоду в політичній і церковній історії Київської держави. Візантія надіслала нового митрополита, і князь Долгорукий розпочав зворотній процес повернення київського християнства в лоно Візантії.

Ці події вплинули на подальшу національну та церковну історію українців, а крім того, ці процеси вивели Україну в сіру зону імперських амбіцій і поставили церковні структури на службу до них. Згодом церковні діячі разом із царями завели Україну в нетрі законів, обрядів і надуманих традицій, що призвело до духовного зубожіння і закріпачення народу.

Висновки до розділу. Таким чином, феномен культури Київської держави сформувався на основі місцевих традицій під впливом соціально-історичних умов існування, що дозволило їй не тільки розширити свої

культурні горизонти і змістовно збагатитися через творче переосмислення і засвоєння світових культурних досягнень, але й зберегти ідентичності, не відриватися від живильного коріння землі, на якій вони народилися. До рис та особливостей розвитку культури Київської держави можна віднести: домінуючий вплив християнської релігії; запозичення та творче переосмислення візантійських традицій, знань і норм; існування на Русі-Україні дохристиянського культурного середовища, яке стало основою для створення місцевої культури; піднесення культури; появу нових культурних явищ.

Християнство дало поштовх державотворчим і культурним процесам на Русі-Україні, сприяло розширенню візантійського впливу в різних сферах суспільного життя і культури, що було особливо помітно в перші роки християнізації. У цей період давньоруська література розвивалася в рамках візантійського собору, який визначав жанри (житіє, проповідь, повчання) і стримані способи вираження. Іконографія, яка наслідувала візантійський стиль, була характерно абстрактною і статичною. В архітектурі візантійський стиль поширився, запозичивши техніку цегляної кладки та досвід виготовлення фресок і мозаїк.

З часом почали формуватися глибинні давньоруські підвалини. У літературі з'явилося емоційне і пристрасне "Слово о полку Ігоревім" (1187), яке не мало аналогів ні у візантійській, ні в європейській літературі. Світські сюжети стають все більш поширеними, релігійні композиції наповнюються образами реальних людей та побутовими сценами і набувають національного характеру.

Яскравим прикладом є фреска Софії Київської. Матеріальним втіленням злиття візантійського стилю і місцевих традицій є Софійський собор. Переважання овальних куполів (бані) у кам'яних церквах є проявом впливу дохристиянської традиції будівництва храмів (язичницьких культових споруд).

На Русі-Україні існує дохристиянське культурне середовище, яке є основою для розвитку унікальної місцевої культури. Візантійський вплив на розвиток культури Київської держави був важливим, але не вирішальним. Це

пояснюється тим, що все візантійське було творчо переосмислене в процесі "провінціалізації" і якісно видозмінене під впливом місцевих традицій.

Феномен давньоруської культури не виріс з пересаджених варязьких чи візантійських саджанців. Це своєрідний синтез місцевих традицій і досягнень сусідніх народів на заході та сході.

Наприклад, відомий скіфський "звіриний стиль" прикладного мистецтва, сформований грецькою та близькосхідною культурами, простежується в галицьких керамічних кахлях, чернігівській різьбі по дереву, київських фібулах та змієподібних скульптурах. Деякі елементи слов'янської культури Чернігова і Зарбінця (перша половина I тисячоліття н.е.), яка зазнала помітного впливу римської цивілізації (розвинута культура орного землеробства, виробництво кераміки та емалей, специфічна будівельна техніка), були відроджені і розвинуті в давньоруський період.

Якщо окреслити роль Православної Церкви у становленні Київської держави, то вона є цілком очевидною і життєво важливою. Церква брала безпосередню участь у виконанні таких державних функцій, як законотворчість, правосуддя, охорона правопорядку та політична стабільність. Вищі церковні чини (митрополити, єпископи) брали активну участь у суспільно-політичному житті Київської держави. Своїми діями вони прагнули забезпечити порядок у державі. Церква стала головним носієм християнської державної ідеології та джерелом національної і державної ідентичності давньоруського народу.

ВИСНОВКИ

Християнізація Русі-України була вкрай складним та тривалим процесом. Причин для цього було кілька: природне проникнення християнських ідей і цінностей у язичницьке середовище; боротьба за сфери впливу між християнством та іншими світовими релігіями; проголошення християнства державною релігією Київської держави; реакція язичницького суспільства на нову ідеологію. Після офіційного хрещення київського народу в 988 році, християнство стало державною релігією Київської держави.

Християнізація Русі-України поступово просувалася вздовж водних шляхів, приймаючи християнство спочатку у великих центрах, а потім у провінції. Цей процес не відбувався без опору, як у Києві. Основний опір чинили волхви, язичницьке духовенство, вплив якого на півдні Русі-України був незначним.

Слов'янське язичництво не змогло впоратися з соціальними змінами, викликаними розвитком феодалських відносин, і у східних слов'ян почався процес державотворення. Необхідно було зміцнити та ідеологічно легітимізувати владу великих князів, зміцнити суспільство етнічно і політично, ввести східнослов'янські регіони в орбіту європейської християнської цивілізації.

Володимир Великий розумів, що об'єднання східнослов'янських земель і створення сильної держави можливе лише на основі ідеології, яка була б прийнятною для всіх народів. Історичний досвід сусідніх країн підказував, що основою такої ідеології можуть бути монотеїстичні релігійні доктрини, насамперед християнство.

Ідеологічним підґрунтям вибору князем християнства було те, що, на відміну від Католицизму, Православне християнство характеризувалося верховенством світської влади над церковною і, в очах Володимира, слугувало моделлю централізованого державного устрою, якого прагнув досягти князь

Русі-України, будуючи свою державу. Князь визнавав християнське вчення не лише в суто релігійному сенсі, але й як закон, що встановлює загальні морально-етичні і навіть певні правові норми, за якими мало жити давньоруське суспільство. Процес формування християнської державної ідеології в Київській державі визначався умовами її соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного розвитку.

Основою цієї ідеології було християнське віровчення, а головним засобом її поширення - церква і суспільно-політична ідеологія Русі. Святе Письмо визначало статус правителів і влади в цілому, встановлювало основні принципи суспільної моралі та правила людського співіснування. Своєю релігійною та культурною діяльністю Церква не тільки доносила до людей слово Боже, а й вчила їх поважати владу та цінувати державу.

У творах представників передової суспільно-політичної думки Київської держави обґрунтовувалася легітимність встановлення князівської влади, необхідність побудови незалежної держави та рівноправність Русі-України з іншими державами.

Одним із ключових напрямків розвитку в колишній Руській державі було культурне будівництво, яке отримало новий потужний поштовх після запровадження християнства як державної релігії. Воно стало основою для розвитку таких сфер, як література, наука та мистецтво.

Церква мала власне військо, суди і закони. Першим митрополитом, про якого згадується в літературі, був грек Феотемпт. Запровадження християнства в Русі-Україні зміцнило державу, сприяло популяризації писемності та створенню літературних пам'яток. Це призвело до розвитку живопису, кам'яної архітектури та музичного мистецтва, розширило і зміцнило культурні зв'язки Русі з Візантією, Болгарією та Західною Європою. Разом з християнством на східнослов'янські землі прийшов візантійський церковний календар, шанування "чудотворних" ікон і культ святих.

Християнство принесло позитивні зміни у світогляд людей. Якщо язичницький релігійний світогляд давніх слов'ян ґрунтувався на страху перед

ворожими і панівними силами природи, то християнство виховувало надію на спасіння і захоплення навколишнім світом.

У процесі свого поширення та утвердження християнство на Рус-Україні поступово втрачало візантійський стиль і вбирало в себе елементи східнослов'янських звичаїв, обрядів та естетичних вимог. Водночас слід зазначити, що у боротьбі з "язичництвом" християнство знищувало цінні пам'ятки стародавнього язичницького світу, в тому числі шедеври різьблення по дереву, забороняло стародавні танцювальні та жартівливі вистави.

Коли християнство стало державною релігією Київської держави, виникла необхідність інформувати віруючих про Біблію, життя святих, проповіді, християнську історію та світогляд. Першим кроком у створенні давньоруської літератури було перенесення церковної літератури з Візантії та Болгарії.

З огляду на вищесказане, християнська віра і Церква були важливою і невід'ємною частиною державотворчого процесу в Київській державі. Історичний досвід державотворення Київської держави та участі Церкви в цьому процесі є важливим і актуальним, оскільки може бути використаний у сучасному українському державотворчому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. Київ : Наук. думка, 1988. 259 с.
2. Бойко О. Історія України. К., 2012 . 740 с.
3. Власовський І. Нарис історії української православної церкви. Т. 1: X– XVII. Нью-Йорк, 1955. 296 с.
4. Воропай О. Звичаї українського народу. К. Оберіг, 1993. 59 с.
5. Головка О. Б. Поширення християнства у слов'ян Східної Європи і формування християнської церковної організації на Русі (VIII – XIII ст.). Дриновський збірник. Харків; Софія : Акад. вид-во ім. проф. Марина Дринова, 2012. Т. 5. С. 179–189.
6. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.
7. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Київ : Наук. думка, 1993. Т. 1 : До початку XI віка. 648 с.
8. Грушевський М. С. Нарис історії українського народу. К.:Либідь, 1991. 398 с.
9. Запровадження християнства на Русі : іст. нариси / авт.: М. Ф. Котляр та ін. ; редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (відп. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с.
10. Історія релігії в Україні : у 10 т. Т. 1. Дохристиянські вірування; Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. Київ : Укр. центр духов. культури, 1996. 384 с.
11. Історія української культури: Курс лекцій (під загальною редакцією доктора історичних наук С.О.Костилюєвої. К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2010. 334 с.
12. Історія християнської церкви на Україні : релігієзнавчий довідковий нарис / відп. ред. О. С. Онищенко. Київ : Наук. думка, 1991. 104 с.
13. Ковальчук О. В. Українське народознавство. К.:Освіта, 1992

14. Корчмарик Б. Християнізація Європейського Сходу. Хрестоматія тисячоліття хрещення Руси-України. Філадельфія ; Торонто, 1986. С. 55–67.
15. Косик В. Тисячоліття християнства в Україні (988–1988). Брюссель; Лондон, 1987. 64 с
16. Котляр М. Ф. Шляхи християнства на Русь (легендарні й реальні). Український історичний журнал. 2008. № 5. С. 4 – 15.
17. Моця О.П. Світогляд сільського люду в давньоруські часи . *Село Київської Русі*. К., 2003. С. 198— 207.
18. Моця О.П., Ричка В.М. Київська Русь: від язичництва до християнства. К.: "Глобус", 1996. 224 с
19. Орлов Р.С. Історія Русі—України (історико-археологічний збірник). К.,1998. С. 193—208.
20. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) / Відп. ред. О. Мишанич; Ред. кол.: О. Прицак (голова), О. Мишанич (заступник), Я. Ісаєвич, І. Шевченко. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Т. І. К.: АТ "Обереги", 1997. 1080 с.
21. Скоп Л.А., Скоп—Друзюк Г.Н. Традиції язичницької символіки у творах середньовічного християнського мистецтва. *Матеріали IV Міжнародної археологічної конференції студентів та молодих вчених*. К., 1996. С. 235—237.
22. Стефанюк С., Кобець О., Лантух В., Лантух А. Духовна культура як основа становлення української нації / Голов. ред. В.В. Лантух. Краматорськ: ЦТРІ «Друкарський дім», 2020. 391с.
23. Попович М. Нарис історії культури України. Україна, 1998.
24. Цюцюра Т. Б. Церква і держава в Київській Русі: проблематика державності і статусу Церкви. Ювілейний збірник праць наукового конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України. Мюнхен, 1988–1989. С. 848–860
25. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні, т. 1. Рим — Нью-Йорк 1965